

מבט על, גיליון 554, 27 במאי 2014

**השיבה (העקובה מדם) הביתה:
"בוגרי" סוריה ויציבות חצי-האי הערבי**

יואל גוז'נסקי, יורם שוייצר, נועה קציר ואלעד הוכמן

נוכחותם של הלוחמים הזרים בסוריה והסכנה שבחזרתם לארצות מוצאם עלולה להוות בעיה ביטחונית עבור מדינות רבות במרחב ומחוצה לו, ולו בשל מספרם הרב של הלוחמים ומספר המדינות הרב מהן הם מגיעים. עבור סעודיה תופעה זו אינה חדשה. הסעודים היו מעורבים בלחימה במדינות זרות עוד מתקופת הג'יהאד האנטי סובייטי באפגניסטן בשנות ה-80, ואף לאחר היה חלקם רב בקרב בוגרי אפגניסטן מהדור השני, שהתאמנו במדינה זו משנות התשעים ואילך, ושמהווים כיום את אחת מקבוצות הלוחמים הזרים הגדולות בסוריה.

המערכה בסוריה בין משטר אסד ובעלי בריתו לקבוצות מורדים שונות, בהן גם גורמים ג'יהאדיסטים סלפים, הקשורים באופן ישיר ועקיף לארגון אל-קאעידה, הובילה לזרם של מתנדבים זרים שביקשו לתמוך בצדדים הניצים. בעוד שפטרוניו האיראניים של המשטר וחזבאללה הלבנוני התגייסו למען כוחות המשטר, אינטרנציונל של מתנדבים מהמזרח התיכון, צפון אפריקה, אסיה ואף מאירופה וצפון אמריקה, התגייס למען האופוזיציה. בסיוע ובמימון ארגוני צדקה ותורמים מסעודיה וממדינות המפרץ, התבססו פלגי האופוזיציה השונים בסוריה ככוחות לוחמים עצמאיים. מספרם הגבוה באופן יחסי של צעירים המגיעים מחצי-האי הערבי להילחם בסוריה, הפך אותם ואת הסכנה לחזרתם לארצות מוצאם, לבעיה ביטחונית משמעותית.

בעוד הפלגים נלחמים במשטר וגם אלו באלו, נמשכה המגמה של כניסת מתנדבים זרים לסוריה, בעיקר מתורכיה אך גם מלבנון וירדן, במטרה לתגבר את המאמצים נגד משטר אסד. מתנדבים אלו, שמספרם נאמד באלפים רבים, עלולים להוות איום חמור על היציבות והביטחון בארצות מוצאם, כשם ש"בוגרי אפגניסטן" היוו בשנות ה-90 גורם מערער יציבות כששבו לחצי-האי הערבי. פעילים אלו שנלחמו יחד עם כוחות הטאליבן בסובייטים היוו קאדר מגויסים נרחב, בנו קשרים חברתיים, צברו ניסיון מבצעי רב ויצרו בסיס לשיתוף פעולה על-אזורי אשר התפתח לאיום על משטרים 'מתונים' במזרח התיכון.

קיימות עדויות על "בוגרי" סוריה המשתלבים בפעילות טרור בארצות מוצאם ובזירות לחימה במזרח התיכון, בהם פועלים ארגוני ג'יהאד עולמי המתבססים על הניסיון הקרבי שצברו בסוריה. כך למשל נמסר על פעילות של "בוגרי סוריה" במצרים לאחר שהצטרפו לארגון 'אנצאר בית אלמקדס', הפועל בסיני נגד כוחות הצבא המצרי ונגד מטרות על גבול ישראל ופוגע גם במצרים גופא – במטרות ממשל, ביטחון וכלכלה. לאלימות העדתית בלבנון בין השיעים תומכי המשטר לסונים תומכי האופוזיציה תרמה גם חזרתם של 'מתנדבים' מסוריה.

ארגוני ביטחון מערביים התריעו מפני הסכנה שבשובם של מוסלמים, "בוגרי" סוריה לארצותיהם, כשהם מנוסים, מאומנים ומקושרים יותר.¹ בשלב זה עדיין לא ניתן להצביע על פעולות טרור במערב מטעם אלו השבים מסוריה, אולם בירור החשש מפני פעילות עתידית שכזו עומד במקום גבוה ביותר בסדר העדיפויות של שירותי הביטחון המערביים.

סעודיה ומדינות המפרץ נמצאות במצב מורכב יותר. לאחר תמיכה מורלית, כלכלית וארגונית, רשמית ולא רשמית, באופוזיציה לאסד, מדינות אלו מתמודדות כעת עם תוצאות מעשיהן וחוששות ממצב שבו ה"גולם" יקום על יוצריו. כזכור, בעבר, פעלו אנשי אל-קאעידה מקרב "בוגרי" אפגניסטן ששבו לממלכה וביצעו בה שורה של פיגועי ראוות. לאחר מאבק ממושך הצליחו שלטונות סעודיה לבלום את פעילותם ולעצור רבים ממנהיגיהם. מקצת מהפעילים הללו הצליחו להימלט וחברו לאנשי הסניף המקומי של אל-קאעידה בתימן ויחדיו הקימו את "אל-קאעידה בחצי-האי הערבי", הנחשב במערב למסוכן שבין שותפי אל-קאעידה.

ארגון זה מבצע פיגועי טרור רבים בעיקר בתימן ובהם פיגועי התאבדות רבי נפגעים, ופועל נגד בכירי הממשל התימני והצבא. עדות לתרומה הפוטנציאלית של השבים מסוריה ניתנה לאחרונה כאשר פורסם, כי בסעודיה נחשפה התארגנות של גורמי טרור, שעמדה בקשרים עם גורמי אל-קאעידה בתימן ובסוריה ותכננה שורה של התקפות כנגד מטרות ממשל, בכירי ממשל ונציגים זרים בסעודיה. יתכן, כי מגמה זו היא גם זו שעמדה מאחורי הכרזת השלטונות בריאד כי הם חזרו בהם מתמיכתם הנחרצת בכוחות האופוזיציה, ואף אסרו בצו מלכותי על אזרחיהם לתמוך, לארגן ולהשתתף במערכה הסורית, ובזירות אחרות.²

האיסור מקבל משנה תוקף על רקע התמיכה הראשונית של בית המלוכה הסעודי במתנדבים. הסעודים אומנם חוששים ממעורבותה הגוברת של איראן בזירה הסורית, אך מוטרדים לא פחות מהתחזקות של האופוזיציה האסלאמית הרדיקלית הפנימית לשלטונם בשל חזרת צעירים סעודים לממלכה. ההשקעה הניכרת בתעמולה נגד ההשתתפות במערכה בסוריה, מאמצי האכיפה והסיכול נגד המתנדבים והמארגנים וכן הקמת מכשולים פיזיים למניעת יציאת פעילים אל מחוץ לגבולות הממלכה מחזקות הנחה זו. עם זאת, התמיכה המוקדמת ומספר הפעילים הגדול שיצא מגבולות הממלכה (כ-1000, שמתוכם נהרגו בקרבות למעלה מ-200), עלולים לשחק לרעת השלטונות בריאד.³

לאור המעורבות והתמיכה הרבה שניתנה לפלגי האופוזיציה הקיצוניים מסעודיה וממדינות המפרץ, ישנו חשש שגורמים רדיקליים יחברו לארגוני אופוזיציה קיימים או יקימו גופים חתרניים חדשים במדינות המפרץ השונות. מאחר ולא נפקד מקומם של בוגרי כוחות הביטחון והמשטרה בקרב המתנדבים שיצאו להילחם בסוריה, ישנה סכנה שגורמים קיצוניים יחדרו לתוך מנגנוני השלטון והביטחון במדינות אלו ויהיו "גיס חמישי" במאבק נגד האופוזיציה האסלאמית הרדיקלית הקיימת.

יש המחשיבים את הגיהאד האנטי סובייטי באפגניסטן בשנות ה-80 כפעם הראשונה בעידן המודרני בה התרחשה תופעת הלוחמים הזרים בהקשר הערבי-סוני. ואכן רוב המתנדבים הערביים בין השנים 1979 - 1992 הגיעו מסעודיה. תופעה זו נמשכה בשנות ה-90 בצ'צ'ניה ומאוחר יותר בבוסניה ובעיראק, עם היותם של הסעודים הקבוצה הזרה הגדולה ביותר, הנלחמת לצד המקומיים במדינות אלו. הדבר נכון גם בכל האמור למתרחש היום בסוריה, כאשר ההערכות מציבות את סעודיה כמדינה הזרה בעלת מספר הנפגעים הגבוה ביותר מקרב המתנדבים.

בעוד שריאד לא עשתה בתחילה דבר כדי למנוע מאותם לוחמים את נסיעתם לסוריה ואף עודדה אותם, בית המלוכה הסעודי משקיע כעת מאמצים רבים בכדי למנוע אלימות עם חזרתם של האחרונים לממלכה. בתחילת פברואר 2014 הכריזה הממשלה על פקודה מלכותית במסגרתה כל אזרח סעודי אשר נלחם בסכסוכים שמחוץ למדינה יאלץ להתמודד עם תקופות מאסר ארוכות בכלא. חודש מאוחר יותר הוכנסו כמה מארגונים אלו לרשימת ארגוני הטרור.

שובם של "בוגרי סוריה" לסעודיה עלול להעמיד למבחן את היעילות היחסית שהפגינו גורמי הביטחון הסעודים במאבקם בטרור. הדבר אמור במיוחד לאור מה שנראה כניסיונות חוזרים לפגוע באישים בכירים ובמתקנים אסטרטגיים בממלכה. גל הטרור שפגע בממלכה במחצית העשור הקודם רוסן, בין השאר, באמצעות תהליך אשר מידת הצלחתו שנויה במחלוקת, שעיקרו "שיקום" פעילי טרור. כעת בכוונת הסעודים לפתוח מרכזי "שיקום" נוספים לצד המרכז הפועל בריאד. העובדה, כי הסעודים, ועמם מדינות מפרץ נוספות, נוקטים בצעדים אקטיביים בסוגיה זו מעידה עד כמה חמור האיום שמציבה חזרתם של "בוגרי" סוריה על המשטרים ועל אינטרסים מערביים בשטחם.

לסיכום, האיום שבשיבת מתנדבים "בוגרי סוריה" לארצות מוצאם בכלל ולסעודיה ומדינות המפרץ בפרט מקבל משנה תוקף לאור חשיבותן האסטרטגית של מדינות אלה, דבר המחייב שיתוף פעולה בין מדינות, ערנות ופיקוח מדיני ומודיעיני. "ייבוא" אופוזיציה לוחמנית, מאומנת, מנוסה וקיצונית לחצי-האי הערבי עלול להביא עמו השלכות אזוריות, בינלאומיות, כלכליות וגיאופוליטיות כבדות משקל ולכן מתחייב מעקב צמוד מצד ארצות הברית, ישראל וגורמים אזוריים ובינלאומיים נוספים.

¹ Ian Black, "Saudi Arabia breaks up 'al-Qaida-linked terror cell'", *The Guardian*, May 6, 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/may/06/saudi-arabia-breaks-up-al-qaida-terror-cell>

² Country Reports on Terrorism 2013, United States Department of State, April 2014, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/index.htm>

³ "תופעת המתנדבים הזרים מהעולם הערבי הלוחמים נגד המשטר הסורי", מרכז המידע לטרור ומודיעין ע"ש מאיר עמית, מאי 2014.